

Η Μελίβοια, περίφημη πόλη της αρχαίας Μαγνησίας, αναφέρεται για πρώτη φορά από τον 'Ομηρο¹ ως πατρίδα του ήρωα Φιλοκτήτη, γιου του βασιλιά Ποίαντα και της Δημώνασσας, ο οποίος έλαβε μέρος στην τρωική εκστρατεία με επτά πλοία. Τα πλοία αυτά αποτελούσαν την συμμετοχή των πόλεων Μελίβοιας, Μηθώνης, Ολιζώνας και Θαυμακίας στην μεγαλύτερη ναυτική επιχείρηση των Ελλήνων κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους και ήταν επανδρωμένα με πολεμιστές απαράμιλλους στο τόξο και στην πάλη. Σύμφωνα με την αρχαία επική παράδοση, ο ήρωας με την τραγική μοίρα, ως κάτοχος των όπλων του Ηρακλή, έμελλε να παιξει αποφασιστικό ρόλο στην εξέλιξη του τρωικού πολέμου.

Ο στόλος των Αχαιών ταξιδεύοντας για την Τρωάδα έπρεπε πρώτα να αγκυροβολήσει στο μικρό νησί Χρύση², κοντά στην Λήμνο, για να προσφερθούν τιμές και θυσίες στην ομώνυμη θεά, η οποία φύλαγε τα στενά του Ελλησπόντου, διότι διαφορετικά η εκστρατευτική επιχείρηση δεν θα είχε αίσιο τέλος. Την θέση του νησιού την γνώριζε μόνο ο Φιλοκτήτης, ο οποίος παλιά είχε περάσει από εκεί μαζί με τους Αργοναύτες και είχε κάνει θυσία στην θεά μαζί με τον Ιάσονα. 'Οταν ο ήρωας πλησίασε πρώτος τον βωμό πετάχτηκε ένα φαρμακερό φίδι, το οποίο φύλαγε το iερό τέμενος, και τον δάγκωσε στο πόδι. Σε λίγο η πληγή μολύνθηκε και άρχισε να πυορροεί. Η δυσοσμία από την πληγή και οι οιμωγές του Φιλοκτήτη από τους φοβερούς πόνους δεν άφηναν τον στρατό να ησυχάσει. Γι' αυτό τον λόγο οι Αχαιοί βασιλείς, μετά από πρόταση του Οδυσσέα, τον εγκατέλειψαν αποκαμωμένο και ολομόναχο στο νησί Λήμνο.

Πέρασαν έτσι εννιά δύσκολα χρόνια και η πολιορκία της Τροίας από τους 'Ελληνες δεν έλεγε να τελειώσει. Ο Φιλοκτήτης, ταπεινωμένος και δυστυχισμένος, αγωνίζόταν να επιβιώσει. Με τα όπλα του, που του είχε χαρίσει ο Ηρακλής, όταν άναψε την ταφική πυρά του στην Οίτη, σκότωνε πουλιά και άγρια ζώα για να εξασφαλίζει την τροφή του. 'Ηταν άλλωστε τοξότης ονομαστός. Τον δέκατο χρόνο του πολέμου ο μάντης Κάλχας αποκάλυψε στον Οδυσσέα ότι τους χρησιμούς τους σχετικούς με την άλωση της Τροίας ήξερε μόνο ο 'Ελενος, ο γιος του Πρίαμου, ο οποίος είχε εξαιρετικές μαντικές ικανότητες. Ο Οδυσσέας κατάφερε μια νύχτα να πάσει αιχμάλωτο τον 'Ελενο και να τον οδηγήσει δέσμιο στους αρχηγούς των Αχαιών. Εκεί ο

'Ελενος μετά από πιέσεις αναγκάστηκε να τους αποκαλύψει ότι η Τροία θα έπεφτε μόνο αν οι 'Ελληνες είχαν τα όπλα του Ηρακλή.

Οι Αχαιοί αρχηγοί έστειλαν τον Οδυσσέα και τον Διομήδη στην Λήμνο με την κρυφή παραγγελία να πάρουν με δόλο από τον βασανισμένο ήρωα τα όπλα του Ηρακλή. Μετά από πολλές διαμαρτυρίες ο Φιλοκτήτης στο τέλος πείσθηκε από τον Οδυσσέα να τον ακολουθήσει στην Τροία με την υπόσχεση ότι θα τον γιατρέψουν οι γιατροί του στρατού. Ο ήρωας μόλις έφθασε στο στρατόπεδο των Αχαιών γιατρεύτηκε από τον Μαχάονα, τον γιο του Ασκληπιού, ο οποίος έπλυνε την κακιά πληγή με κρασί και έβαλε ύστερα σ' αυτήν βότανα που του είχε μάθει ο σοφός Κένταυρος Χείρων. Αμέσως μετά μπήκε στην μάχη και σημάδεψε τον πρωταίτιο του τρωικού πολέμου, τον οποίο πλήγωσε θανάσιμα. Στο τέλος συμφιλιώθηκε με τον Αγαμέμνονα και τον Οδυσσέα και πολέμησε σκληρά μέχρι την άλωση της Τροίας. 'Ηταν και αυτός ένας από τους επιλεκτούς Αχαιούς που με τον Δούρειο ίππο πέρασαν από τα τείχη και κατέλαβαν το παλάτι του Πρίαμου.

Τον Φιλοκτήτη παρουσίασαν στην σκηνή και οι τρεις μεγάλοι τραγικοί ποιητές με παραλλαγές ο καθένας στην πλοκή του σχετικού μύθου. 'Οπως είναι γνωστό, μόνο η ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή έχει σωθεί, η οποία ακόμα και σήμερα μας συγκλονίζει με την δραματική εξιλέωση του άτυχου ήρωα από την Μελίβοια αλλά και με την γενναία στάση του νεαρού Νεοπτόλεμου, γιου του Αχιλλέα, ο οποίος αρνήθηκε πεισματικά να συμπράξει σε δόλιους συμβιβασμούς και απάτες.

Σύμφωνα με την αφήγηση του Ηρόδοτου, στις ακτές της Μελίβοιας και της Κασθαναίας εξεβράσθη μέρος του περσικού στόλου, που καταστράφηκε το 480 π.Χ. στην Σηπιάδα ακτή της Μαγνησίας, στα πλαίσια των ναυτικών επιχειρήσεων των Ελλήνων και των Περσών στο Αρτεμίσιο, παράλληλα με την μάχη στις Θερμοπύλες και πριν από την ναυμαχία της Σαλαμίνας³.

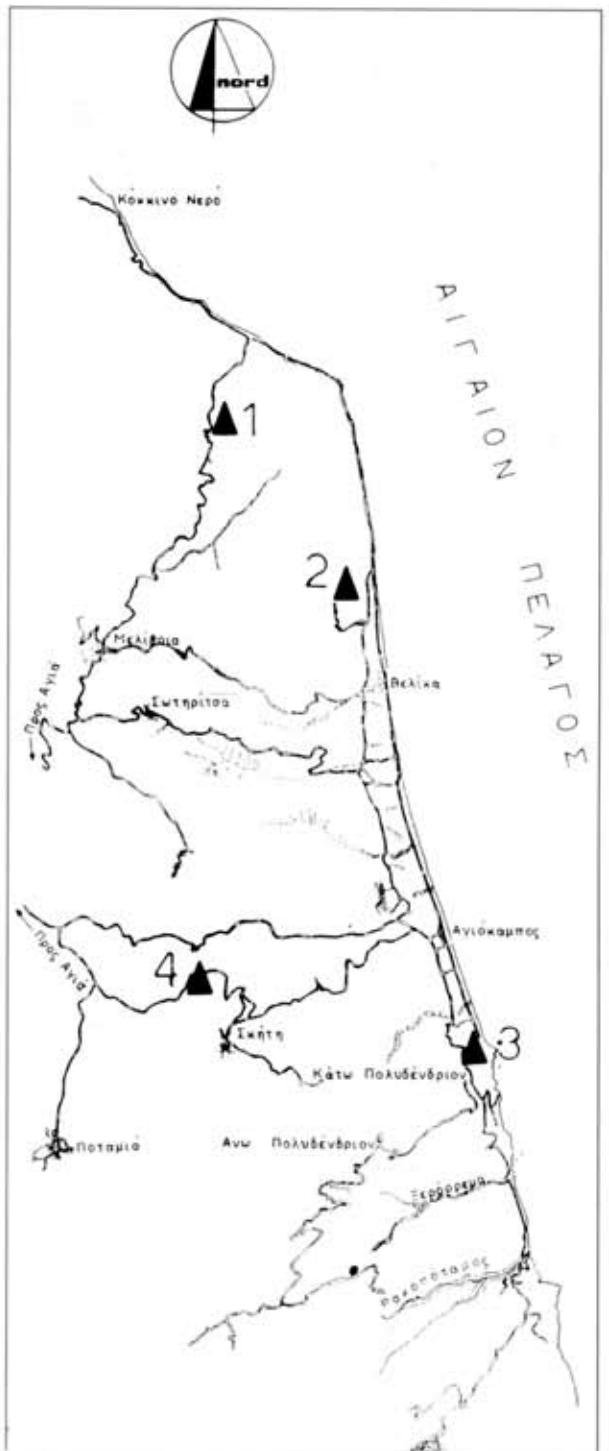
Στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. και μέχρι την άφιξη του Φιλίππου Β' στην Θεσσαλία, η Μελίβοια έκοβε δικά της νομίσματα, τα οποία στην μπροστινή τους όψη απεικόνιζαν τον Διόνυσο ή την νύμφη Μελίβοια και στην πίσω τσαμπιά με σταφύλια⁴. Από τα εικονογραφικά θέματα των νομισμάτων της δηλώνεται καθαρά ότι το κύριο στοιχείο της οικονομίας της ήταν η καλλιέργεια της αμπέλου και η

παραγωγή κρασιού. Επιπλέον η πόλη έγινε διάσημη από την πορφυρά βαφή υφασμάτων, η τεχνική της οποίας από βότανα διασωζόταν μέχρι πριν από λίγα χρόνια σε πολλά χωριά της Όσσας. Το 367-366 π.Χ. υπέστη φοβερή καταστροφή από τον θηριώδη τύραννο των Φερών Αλέξανδρο. Ο Πλούταρχος περιγράφει την ωμότητα του φεραίου τύραννου ως εξής⁵: Ο Επαμεινώνδας είχε ακούσει ότι ο Αλέξανδρος κύκλωσε με τους δορυφόρους του την Σκοτούσσα και την Μελίβοια, πόλεις φιλικές και συμμαχικές του, ενώ οι πολίτες τους βρίσκονταν συγκεντρωμένοι στην εκκλησία του Δήμου, και τους εξόντωσε όλους αρχίζοντας από τους εφήβους. Ακόμα είχε πληροφορθεί ότι για προσωπική του ευχαρίστηση έθαβε ζωντανούς ανθρώπους και ότι εξαπέλυσε εναντίον ορισμένων κατοίκων των δύο άτυχων πόλεων τα κυνηγητικά σκυλιά του, αφού πρώτα τους έντυσε με δέρματα αγριόχοιρων και άρκτων.

Μετά τις επανειλημμένες αφίξεις του Φιλίππου Β' στην Θεσσαλία⁶, το 357 π.Χ., το 354 π.Χ. και αργότερα, και την επιβολή της μακεδονικής κυριαρχίας σ' αυτήν, η Μελίβοια ακολούθησε την μοίρα των υπόλοιπων πόλεων της Μαγνησίας.

Ο μεγάλος ηγεμόνας της Μακεδονίας με ευφυή διπλωματικότητα επέβαλε την δύναμή του στις θεσσαλικές πόλεις, δίνοντας όμως ταυτόχρονα σ' αυτές και κάποια σχετική αυτονομία. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Πολύαινου⁷, ο Φιλίππος επιθυμώντας να κατακτήσει την Θεσσαλία δεν πολεμούσε φανερά με τους Θεσσαλούς αλλά ερχόταν πρόθυμα να βοηθήσει εκείνες από τις πόλεις, που πολεμώντας μεταξύ τους ζήτωσαν την συνδρομή του. Μετά την νίκη ποτέ δεν κατέστρεφε τους νικημένους ούτε αφαιρούσε τα όπλα τους ούτε γκρέμιζε τα τείχη. Απεναντίας επισκεύασε ή κατασκεύασε εξαρχής οχυρωματικά έργα και εγκατέστησε μακεδονικές φρουρές σε εκείνες από τις πόλεις, οι οποίες είχαν στρατηγική σημασία για την επικράτησή του στην Θεσσαλία. Το 344 π.Χ. επέβαλε την πλήρη κυριαρχία της Μακεδονίας στην Θεσσαλία⁸, επέφερε πολιτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις και ανέλαβε την οικονομική εκμετάλλευση των λιμανιών και των αγορών. Ακόμα, μετά το 344 απέσπασε από τους Θεσσαλούς την Περραιβία και από τους Φεραίους την Μαγνησία, τις οποίες κατέστησε υπηκόους του.

Το ίδιο πρότυπο διοίκησης εφάρμοσε αργότερα ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αντίγονος Γονατάς. Η μακεδονική κυριαρχία στην Θεσσαλία διήρκησε μέχρι το 197 π.Χ., οπότε ο ρωμαίος ύπατος Τίτος Φλαμινίνος κατατρόπωσε τις δυνάμεις του μακεδόνα βασιλιά Φιλίππου Ε' στις Κυνός Κεφαλές.

Εικ. 1. Χάρτης περιοχής Αγιοκάμπου Λάρισας.

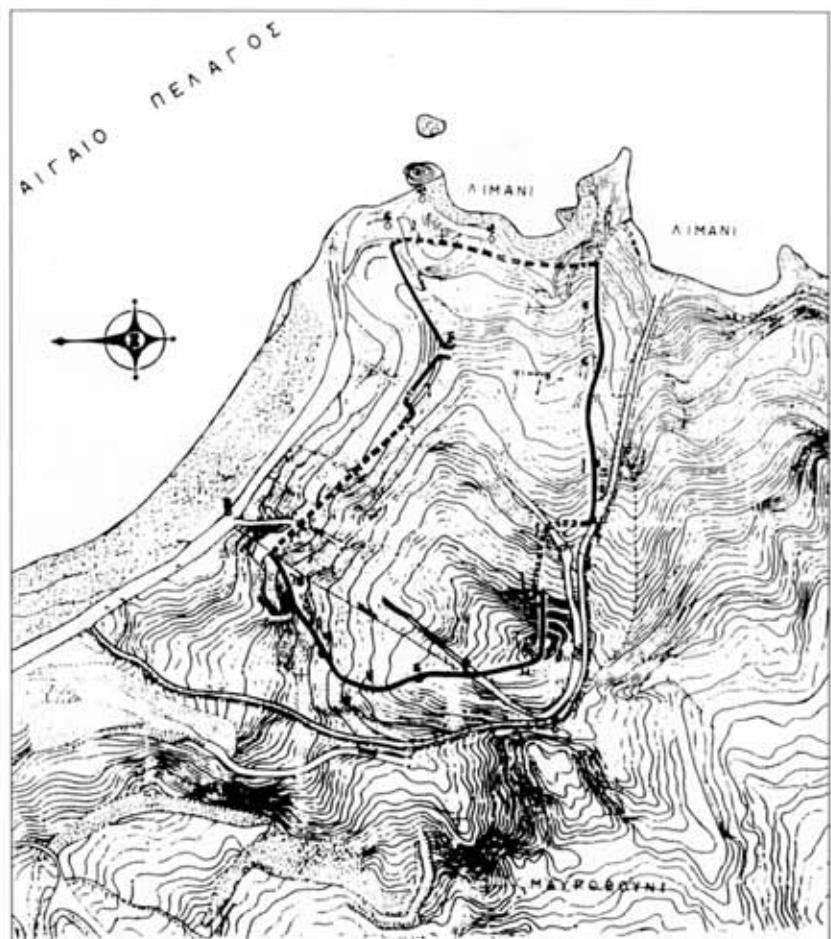
Η Μελίβοια όλη αυτή την περίοδο δεν αναφέρεται ιδιαίτερα από τις σύγχρονες φιλολογικές πηγές αλλά φαίνεται πολύ πιθανό ότι προσδέθηκε στο άρμα της Μακεδονίας. Ιδιαίτερη μνεία γι' αυτήν κάνει πολύ αργότερα ο ρωμαίος ιστορικός Τίτος Λίβιος, ο οποίος μας δίνει λεπτομέρειες για τα δραματικά γεγονότα του Γ' μακεδονικού πολέμου (171-167 π.Χ.)⁹. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, το 169 π.Χ. ο ύπατος Κόιντος Μάρκος Φιλίππος έστειλε τον Μάρκο Ποπίλιο με πέντε χιλιάδες στρατό να κατα-

λάβει την Μελίβοια, η οποία κατά τον ιστορικό βρισκόταν στις υπώρειες της Ὀσσας προς την πλευρά της Θεσσαλίας, σε μια θέση από όπου ήταν δυνατό να απειλεί την ίδια την Δημητριάδα.

Η αιφνίδια άφιξη των Ρωμαίων κατατρόμαξε αρχικά τους Μελίβοιείς. Αφού συνήλθαν όμως από την ξαφνική ταραχή, έσπευσαν οπλισμένοι στις πύλες και στα τείχη της πόλης, στα σημεία εκείνα όπου υπήρχε κίνδυνος να εκδηλωθεί η επίθεση του εχθρού και έλαβαν θέσεις άμυνας. Αναπτερώθηκαν έτσι οι ελπίδες τους ότι δεν ήταν δυνατό να καταληφθεί η πόλη τους με άμεση έφοδο του εχθρού. Στο μεταξύ οι Ρωμαίοι προετοίμαζαν μεθοδικά την πολιορκία της Μελίβοιας και κατασκεύαζαν πολιορκητικές μηχανές με ξυλεία από την γύρω ορεινή περιοχή. Όταν ο Περσέας πληροφορήθηκε την πολιορκία της συμμάχου πόλης από τα στρατεύματα του αντιπάλου του υπάτου Κόιντου Μάρκου Φιλίππου, την χρονική στιγμή μάλιστα που ο ρωμαϊκός στόλος με αρχηγό τον στρατηγό Γάιο Μάρκιο Φίγιλο ήταν αγκυροβολημένος στην Ιωλκό με σκοπό να επιτεθεί από εκεί στην Δημητριάδα, έστειλε τον Ευφράνορα, έναν από τους αξιωματικούς του, με δύο χιλιάδες επίλεκτους στρατιώτες στην Μελίβοια. Σκοπός του Ευφράνορα ήταν, αφού εκδιώχει τους Ρωμαίους από εκεί, να εισέλθει στην συνέχεια στην ανυπεράσπιστη Δημητριάδα, πριν προλάβουν να το κάνουν οι αντίπαλοί του. Η αιφνίδια άφιξη του μακεδονικού στρατού στους λόφους πάνω από την Μελίβοια κατατρόμαξε τους Ρωμαίους, οι οποίοι εγκατέλειψαν τις πολιορκητικές μηχανές τους, αφού πρώτα τους έβαλαν φωτιά. Έτσι τελείωσε η πολιορκία της Μελίβοιας.

Σύμφωνα με πληροφορίες πάλι του Τίτου Λίβιου¹⁰, αμέσως μετά την μάχη της Πύδνας το 168 π.Χ., ο στρατηγός Γνάιος Οκτάβιος κατέλαβε και κατέστρεψε ολοκληρωτικά την Μελίβοια. Από εκεί και πέρα η άλλοτε ονομαστή πόλη φαίνεται ότι έπαψε να υπάρχει, καθόσο δεν μνημονεύεται να έπαιξε κάποιο ρόλο στην μετέπειτα μακρόχρονη περίοδο της ρωμαιοκρατίας στην Θεσσαλία.

Οι μαρτυρίες των αρχαίων πηγών για την θέση της αρχαίας Μελίβοιας είναι αποσπασματικές, ασαφείς και σε μερικές περιπτώσεις αντιφατικές¹¹. Στηριζόμενοι σ' αυτές οι νεότεροι ερευνητές, περιηγητές, ιστορικοί και αρχαιολόγοι διατύπωσαν διαφορετικές απόψεις για την θέση της (βλ. Εικ. 1). Άλλοι την τοποθετούν στην θέση «Βίγλα» στις υπώρειες της Ὀσσας¹² (Εικ. 1 αριθ. 1), κοντά στο σημερινό χωριό Μελίβοια και σε απόσταση δύο χιλιομέτρων από την θάλασσα. Ο Leake¹³, και μόνο αυτός, την τοποθέτησε σε μια θέση που ονομάζεται σήμερα «Κάστρο Βελίκας», κοντά στο μοναστήρι

Εικ. 2. Αρχαιολογικός χώρος στην θέση Σκιάθα Αγιοκάμπου.
του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου (Εικ. 1 αριθ. 2). Άλλοι στην θέση «Παλιόκαστρο» της σημερινής κοινότητας Σκήτη¹⁴, στα ανατολικά πρόβοντα της χαμηλής οροσειράς Μαυροβούνι, που συνδέει τους ορεινούς όγκους του Πηλίου και της Ὀσσας (Εικ. 1 αριθ. 4). Η θέση αυτή απέχει έξι περίπου χιλιόμετρα από το Αιγαίο.

Άλλοι ερευνητές υποστήριξαν ότι η Μελίβοια βρισκόταν στην περιοχή του Κάτω Πολυδενδρίου της κοινότητας Σκήτης και πιο συγκεκριμένα στην θέση «Σκιαθά»¹⁵, που βρίσκεται πάνω από την θάλασσα (Εικ. 1 αριθ. 3). Ακόμη, μερικοί διατύπωσαν τη γνώμη ότι η θέση «Σκιαθά» ήταν το επίνειο της αρχαίας Μελίβοιας, που βρισκόταν στο «Παλιόκαστρο» της Σκήτης¹⁶ και άλλοι εντελώς το αντίθετο, ότι δηλαδή εδώ ήταν αρχικά η Μελίβοια και μετά την καταστροφή της το 168 π.Χ. μετατοπίστηκε ψηλά στην Σκήτη¹⁷. Τέλος, κατά μια εντελώς τελευταία άποψη η Μελίβοια βρισκόταν στην θέση Παλιόκαστρο Νεοχωρίου Αγιάς, μακριά δηλαδή στην ενδοχώρα, περίπου τριάντα χιλιόμετρα από την θάλασσα¹⁸.

Οι πληροφορίες των αρχαίων πηγών, όταν δεν συνδυάζονται με τα αρχαιολογικά δεδομένα, με σαφείς αρχαιολογικές ενδείξεις δηλαδή, κάνουν

3

Εικ. 3. Γενική άποψη του αρχαιολογικού χώρου στο Παλιόκαστρο της Σκήτης.

Εικ. 4. Παλιόκαστρο Σκήτης. Τμήμα νότιου τείχους.

4

την επιστημονική έρευνα πολύ δύσκολη. Και ακόμα, όταν η αναφερόμενη περιοχή καλύπτεται από πυκνή δασώδη βλάστηση, όπου δεν υπάρχει συστηματική γεωργική δραστηριότητα, το θέμα περιπλέκεται ακόμα περισσότερο. Οι απόψεις των διαφόρων επιστημόνων, απόλυτα τεκμηριωμένες πάνω στις αρχαίες πηγές, είναι θεωρητικές, αφού δεν λαμβάνουν υπόψη — πώς θα μπορούσαν άλλωστε — τα πραγματικά αρχαιολογικά δεδομένα της περιοχής.

Έχοντας κατά νου όλο το θεωρητικό πλαισιο ξεκινήσαμε το 1989 και 1990 μια τεράστια ερευνητική προσπάθεια για τον εντοπισμό της αρχαίας Μελίβοιας. Μετά από επανειλημμένες αυτοψίες σε δόλες τις αρχαιολογικές θέσεις της παραλιακής ζώνης του Αγιοκάμπου, η έρευνα περιορίστηκε σε δύο σημεία: στην θέση «Παλιόκαστρο» της Σκήτης και στην θέση «Σκιαθά» Κάτω Πολυδενδρίου.

Κατ' αρχήν πρέπει να ειπωθεί ότι όλη αυτή η περιοχή είναι ημιορεινή ή ορεινή και καλύπτεται από πυκνή δασική και θαμνώδη βλάστηση. Πουρνάρια και βάτα περιπλέκονται στους κορμούς των δρυών με αποτέλεσμα οι θέσεις αυτές να είναι κυριολεκτικά απροσπέλαστες.

Ειδικότερα στην θέση «Παλιόκαστρο» της Σκήτης έγιναν ευρύτατες εργασίες υλοτομίας και αποψύλωσης του αρχαιολογικού χώρου από την θαμνώδη κυρίως βλάστηση. Με ένα διάδρομο πλάτους οκτώ μέτρων στάθηκε δυνατό να ακολουθηθεί η πορεία του εξωτερικού τείχους σε συνολικό μήκος τριών περίπου χιλιομέτρων. Με στενότερους εξωτερικούς διαδρόμους, κάθετους προς το εξωτε-

ρικό τείχος, έγιναν προσβάσεις στο εσωτερικό του αρχαιολογικού χώρου και συγκεντρώθηκαν στοιχεία για την μορφή και την οργάνωσή του (Εικ. 3). Σύμφωνα με τις απόψεις ορισμένων ειδικών στο σημείο αυτό βρίσκεται η βυζαντινή πόλη της Θεσσαλίας «Κενταυρόπολις»¹⁹, η οποία με πλακοστρωμένο δρόμο, μήκους δεκατριών χιλιομέτρων περίπου, χαμένο σήμερα κατά το μεγαλύτερο μέρος μέσα στην πυκνή δασώδη βλάστηση, επικοινωνούσε με την περιοχή της Αγιάς. Από τα στοιχεία όμως που συλλέξαμε από το έδαφος φαίνεται ότι στην θέση «Παλιόκαστρο» δεν υπήρχε πόλη αλλά ένα οργανωμένο βυζαντινό φρούριο, το οποίο ήλεγχε τις απόκρημνες διαβάσεις από την Αγιά προς το βόρειο Αιγαίο.

Η πόλη αυτή ή φρούριο απλώνεται σε έκταση διακοσίων περίπου στρεμμάτων και ανήκει εξ ολο-

Εικ. 5. Παλιόκαστρο Σκήτης. Τμήμα νότιου τείχους με πύργο.

Εικ. 6. Γενική άποψη αρχαιολογικού χώρου στην θέση Σκιαθό Αγιοκάμπου.

κλήρου στα βυζαντινά χρόνια. Τα οικοδομήματα και το εξωτερικό τείχος, το οποίο σώζεται σε ορισμένα σημεία του σε ύψος έξι μέτρων και διατηρεί επάλξεις και πύργους, είναι κατασκευασμένα με τους τρόπους τειχοδομίας της περιόδου αυτής (Εικ. 4-5). Μικρές ανασκαφικές έρευνες στα θεμέλια του εξωτερικού τείχους και στο εσωτερικό του αρχαιολογικού χώρου δεν αποκάλυψαν κανένα ίχνος παλιότερης κατοίκησης. Ο χώρος οικοδομήθηκε στα βυζαντινά χρόνια σε μια έξοχη στρατηγικά θέση, όπου δεν υπήρχε όμως καμιά παλαιότερη κατοίκηση. Επομένως οι απόψεις των ειδικών που τοποθετούν την αρχαία Μελίβοια σ' αυτήν εδώ την θέση, στο «Παλιόκαστρο» της Σκήτης δηλαδή, πρέπει να εγκαταλειφθούν οριστικά, διότι οι πληροφορίες των αρχαίων πηγών δεν έχουν αρχαιολογική βάση.

Η θέση «Σκιαθά» του Κάτω Πολυδενδρίου, όπου εκτείνεται ένας γνωστός στην επιστημονική έρευνα αρχαίος οικισμός, καλυπτόταν, όπως ειπώθηκε ήδη, από πυκνή δασώδη βλάστηση, σε σημείο ώστε το μεγαλύτερο μέρος του να μην είναι εύκολα προσπελάσιμο. Οι εκτεταμένες όμως εργασίες καθαρισμού και υλοτομίας σε διάφορα σημεία του έδωσαν την δυνατότητα να συγκεντρωθούν για πρώτη φορά επιστημονικά στοιχεία για την μορφή και την οργάνωση του αρχαίου οικισμού (Εικ. 6, 11). **Μορφή του αρχαίου οικισμού:** Ο αρχαίος οικισμός απλώνεται πάνω σε χαμηλό ύψωμα των ανατολικών προβούνων του όρους Μαυροβούνι με πρόσοψη προς το Αιγαίο πέλαγος. Από το ύψωμα «Κάστρο», το οποίο αποτελεί το ψηλότερο σημείο του σε ύψος εβδομήντα δύο μέτρων από την θάλασσα, με απότομες καταπτώσεις του εδάφους καταλήγει ανατο-

λικά στις βραχώδεις ακτές του βόρειου Αιγαίου σε ύψος οκτώ μέτρων από την θάλασσα. Εδώ υπάρχουν δύο φυσικοί ορμίσκοι, οι οποίοι αποτελούν μάλλον τα δύο λιμάνια του αρχαίου οικισμού (Εικ. 2). Οι δύο αυτοί φυσικοί ορμίσκοι αποτελούν μέχρι σήμερα τα μόνα φυσικά αλιευτικά καταφύγια σε όλη την έκταση της αλιμενης παραλιακής ζώνης του Αγιοκάμπου.

Εξαιτίας της μεγάλης κλίσης του εδάφους κατασκευάστηκαν εσωτερικοί αντερεισματικοί τοίχοι για την συγκράτηση των χωμάτων και την δημιουργία ανδήρων. Ο αρχαίος οικισμός δηλαδή ήταν δομημένος πάνω σε κλιμακωτά άνδηρα, καθώς απλωνόταν προς την θάλασσα. Περιμετρικά ορίζεται στα βόρεια, στα δυτικά και στα νότια από ένα ενιαίο ρέμα, βάθους πάνω από είκοσι μέτρα σε ορι-

7

Εικ. 7. Νότιο αρχαίο λιμάνι.

Εικ. 8. Τμήμα τείχους.

8

σμένα σημεία του, το οποίο τους χειμερινούς μήνες ακόμη και σήμερα είναι γεμάτο με νερό και θα αποτελούσε βέβαια στην αρχαιότητα την φυσική οχύρωση της θέσης. Αμέσως βόρεια από το βόρειο σκέλος του ρέματος αυτού εκτείνεται νεκροταφείο, το οποίο απλώνεται στα πρανή του εκεί υψώματος. Από το νεκροταφείο αυτό ανασκάφηκαν παλαιότερα κάποιοι τάφοι, οι οποίοι είχαν αξιόλογα ευρήματα²⁰. Νεκροταφείο επισημάνθηκε επίσης στο πλάτωμα «Μνήματα», αμέσως νότια από το νότιο σκέλος του ρέματος.

Εξωτερικό τείχος: Το μήκος του εξωτερικού τείχους δεν ξεπερνά το ένα χιλιόμετρο και έχει κατά διαστήματα τετράγωνους πύργους. Η ευθυντηρία και η πρώτη σειρά των δόμων αποτελούνται από λαξευτούς μαρμάρινους κυβόλιθους. Η συνέχειά του προς τα πάνω είναι κατασκευασμένη κατά το πλείστον από μικρές πλακαρές πέτρες ντόπιου γρανίτη, χωρίς συνδετικό υλικό. Σε ορισμένα τμήματά του, όπως στο ύψωμα «Κάστρο», σώθηκε σε ύψος 1,80 μ. Το πλάτος του, όπου στάθηκε δυνατό να εξακριβωθεί, είναι 2,50 μ. (Εικ. 8). Οι τετράγωνοι πύργοι, από τους οποίους με ασφάλεια επισημάνθηκαν πέντε, είναι κτισμένοι στο σύνολό τους με μαρμάρινους λαξευτούς γωνιόλιθους (Εικ. 10).

Η διατήρηση του εξωτερικού τείχους δεν είναι καλή. Και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι υπέστη μεγάλες ζημιές από εκχερσώσεις και διανοίξεις δρόμων των ιδιοκτητών οικοπέδων της περιοχής, με σκοπό την κατασκευή εξοχικών κατοικιών και την

άμεση προσπέλασή τους προς την θάλασσα. Με τον τρόπο αυτό καταστράφηκε όλο το παράκτιο ανατολικό σκέλος του, του οποίου το οικοδομικό υλικό απορρίφθηκε μέσα στα δύο λιμάνια. Άλλη αιτία καταστροφής του εξωτερικού τείχους αλλά και των εσωτερικών αντερεισματικών τοίχων είναι οι μεγάλες κατολισθήσεις, στις οποίες είναι επιρρεπής όλη η έκταση των ανατολικών προβούνων του Μαυροβουνίου. Η μεγαλύτερη όμως καταστροφή του τείχους έγινε από τα ασβεστοποιεία (βρέθηκαν δύο στις όχθες του βόρειου ρέματος), στα οποία οι μαρμάρινοι γωνιόλιθοι μετατρέπονταν σε ασβέστη. Οι ασβεστοποιοί αναζητώντας τους γωνιόλιθους στα θεμέλια του τείχους το διέ-

9

Εικ. 9. Βόρειο αρχαίο λιμάνι.

Εικ. 10 Τμήμα πύργου στο βόρειο σκέλος του τείχους.

λυσαν και το μετέτρεψαν σε ενιαία και άμορφη σειρά λιθοσωρών.

Εσωτερικοί αντερεισματικοί τοίχοι: Έχουν την ίδια δομή με το εξωτερικό τείχος. Η ευθυντηρία τους δηλαδή και η πρώτη σειρά των δόμων αποτελούνται από λαξευτούς κυβόλιθους και η ανωδομή τους από πλάκες γρανίτη.

Ιδιωτικές κατοικίες: Επισημάνθηκαν 4-5 μέσα στην πυκνή θαμνώδη βλάστηση και δεν ανασκάφηκαν. Φαίνεται ότι είναι δομημένες με τον ίδιο τρόπο, όπως το εξωτερικό τείχος και οι εσωτερικοί αντερεισματικοί τοίχοι, και ότι καλύπτουν επιφάνεια 200 τ.μ. περίπου. Είχαν σύστημα αποχέτευσης με κτιστούς αγωγούς και πήλινους σωλήνες, καλύπτονταν με λακωνικού τύπου κεραμίδες, από τις οποίες βρέθηκαν αρκετές με σφραγίσματα, και επικοινωνούσαν μεταξύ τους με μικρούς πλακοστρωμένους δρόμους, πλ. 1,20-2 μ.

Δημόσια οικοδομήματα: Δεν εντοπίστηκαν τέτοιας μορφής οικοδομήματα, καθόσον η αρχαιολογική έρευνα δεν εξάντλησε όλη την εσωτερική έκταση του αρχαίου οικισμού. Επισημάνθηκαν μόνο μερικές επιφανειακές ενδείξεις για την παρουσία σημαντικού ιερού στο ύψωμα «Κάστρο».

Λιμάνια: Ο αρχαίος οικισμός φαίνεται ότι είχε δύο λιμάνια (Εικ. 7 και 9), το ένα στον όρμο «Κρυψιάνα» και το άλλο στον αμέσως νότια αυτού. Στον βόρειο βραχίονα του πρώτου λιμανιού υπάρχουν σε χαμηλό βράχο λαξεύματα, τα οποία υποδηλώνουν στην παρουσία σημαντικού παράκτιου ιερού. Συγκε-

10

κριμένα είχε λαξευθεί μία κλίμακα ανόδου ως την κορυφή του βράχου και είχαν διανοιγεί σε όλες τις πλευρές του τετράγωνοι τόρμοι για την τοποθέτηση αναθηματικών στηλών (Εικ. 12). Στον νότιο μυχό του αρχαιολογικού χώρου οι ενδείξεις για την ύπαρξη λιμανιού είναι ασφαλέστερες. Επισημάνθηκαν εδώ ευθυντηρίες κτιρίων που μάλλον έχουν σχέση με λιμενικές εγκαταστάσεις (Εικ. 13). Είναι πολύ πιθανό ότι ο αρχαίος οικισμός χρησιμοποιούσε και τους δύο φυσικούς ορμίσκους για τον ελλιμενισμό των πλοίων. Τον βόρειο όταν έπνεε νότιος άνεμος, και τον νότιο όταν έπνεε βόρειος, που ονομάζεται από τους σύγχρονους αλιείς «τραμουντάνα».

Ευρήματα: Σε όλη την έκταση του αρχαιολογικού χώρου υπάρχουν κατεσπαρμένα στο έδαφος άφθονα όστρακα κεραμικής των κλασικών και των ελληνιστικών χρόνων. Αξιοσημείωτη είναι ανάμεσα σε αυτά η παρουσία πολλών ενσφράγιστων λαβών οξυπύθμενων αμφορέων με τα εθνικά ονόματα της Θάσου, της Κνίδου και της Τενέδου. Η ανεύρεση αυτών των λαβών δείχνει τις στενές εμπορικές σχέσεις του αρχαίου οικισμού με τα μεγάλα εμπορικά λιμάνια της αρχαιότητας. Από τα υπόλοιπα ευρήματα ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζαν τέσσερις λίθινες σφαίρες βλητηκών μηχανών, οι οποίες βρέθηκαν στο εξωτερικό τείχος και σημαίνουν ότι ο αρχαίος αυτός οικισμός σε κάποια περίοδο πολιορκήθηκε (Εικ. 14).

Χρονολόγηση: Όπως αποδείχθηκε από την επιστημονική επεξεργασία τους τα παλαιότερα από τα ευρήματα αυτά χρονολογούνται στο β' μισό του 5ου αι. π.Χ. και τα νεότερα στο α' μισό του 2ου αι. π.Χ. Η κατασκευή του εξωτερικού τείχους έγινε, σύμφωνα με την κεραμική που βρέθηκε στη θεμελίωση και τα νομίσματα, στο α' μισό του 3ου αι. π.Χ. και πιο συγκεκριμένα στα χρόνια του βασιλιά της Μακεδονίας Αντιγόνου Γονατά. Από τον 2ο αι. π.Χ. ο αρχαίος οικισμός εγκαταλείφθηκε οριστικά χωρίς να κατοικηθεί σε νεότερες εποχές. Από εκεί και πέρα καλύφθηκε από πυκνή δασική βλάστηση και παρέμεινε αλώβητος μέχρι τα τελευταία χρόνια.

ΤΑΥΤΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΘΕΣΗ «ΣΚΙΑΘΑ»

Τα αρχαιολογικά στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί αποδεικνύουν νομίως ότι στον χώρο αυτό δεν βρισκόταν η αρχαία Μελίβοια για τους ακόλουθους λόγους:

Πρώτον δεν υπάρχει εδώ μυκηναϊκός πυρήνας, που να συνδέει την θέση με την αρχαία μυθολογική παράδοση. Δεύτερον ο αρχαίος πυρήνας δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. και το 480 π.Χ. που αναφέρει ο Ηροδότος ότι καταστράφηκε ο περσικός στόλος στις ακτές της

Εικ. 11. Εσωτερική άποψη αρχαιολογικού χώρου στην θέση Σκιαθά Αγιοκάμπου πριν από τον καθαρισμό.

Εικ. 12. Η κλίμακα στο βόρειο λιμάνι.

Μελίβοιας δεν υπήρχε εδώ κανένα ίχνος ζωής. Τρίτον ο περιβάλλων χώρος της είναι ορεινός με απότομες καταπτώσεις και κατολισθήσεις και σύμφωνα με την γνώμη των ειδικών αντενδείκνυται για την καλλιέργεια της αμπέλου, αφού η κύρια απασχόληση των κατοίκων της Μελίβοιας ήταν η παραγωγή κρασιού. Τέταρτον και βασικότερο η έκταση όπου απλώνεται ο αρχαίος οικισμός είναι πολύ μικρή, καθόσον περιλαμβάνει μόλις πενήντα πέντε στρέμματα, από τα οποία το 20% είναι απότομοι βράχοι. Δεν είναι βέβαια δυνατόν να θεωρηθεί η έκταση αυτή κατάλληλη για την ανάπτυξη των δημόσιων λειτουργιών μιας οργανωμένης πόλης²¹. Και η Μελίβοια φαίνεται από τις αρχαίες μαρτυρίες ότι ήταν οργανωμένη πόλη. Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Αλέξανδρος των Φερών βρήκε τους Μελιβοιείς συγκεντρωμένους στην εκκλησία του Δήμου, που βέβαια σημαίνει ότι η πόλη είχε τουλάχιστον αγορά.

Πιστεύω λοιπόν ότι σ' αυτή την θέση έχουμε ένα μικρό αρχαίο οικισμό με μεγάλη εμπορική δραστηριότητα, ο οποίος ανήκε σε κάποια άλλη μεγάλη πόλη και αποτελούσε πιθανόν το επίνειό της. Αν ληφθεί μάλιστα υπόψη ότι είναι η μοναδική λιμενική διέξοδος της ευρύτερης αλίμενης περιοχής προς το Αιγαίο πέλαγος, τότε πρέπει ίσως να την θεωρήσουμε ως το κύριο εμπορικό λιμάνι της Θεσσαλίας προς την κατεύθυνση αυτή. Φαίνεται ακόμα πιθανό ότι οι Μακεδόνες βασιλείς κατανόησαν την στρατηγική αξία της θέσης και γι' αυτό τον λόγο την οργάνωσαν και την οχύρωσαν με ισχυρά τείχη.

Και τώρα ας έρθουμε στη θέση «Βίγλα» (Εικ. 1, αριθ. 1). Ύστερα από επανειλημμένες αυτοψίες εδώ διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα: Πρώτον υπάρχουν βέβαια κάποια ερείπια πλην όμως είναι βυζαντινών χρόνων και δεν υπάρχει κανένα παλαιότερο ίχνος. Δεύτερον στην προκειμένη θέση «Μολίβια», που θεωρήθηκε παραφθορά του ονόματος Μελίβοια, υπάρχει εγκατάσταση των ελληνιστικών χρόνων, η οποία όμως απλώνεται σε έκταση 8-10 στρεμμάτων μόνο. Ίσως εδώ υπήρχε κάποιο μακεδονικό φρούριο, πλην όμως δεν είναι δυνατόν να γίνει λόγος για ταύτιση της θέσης της περίφημης αρχαίας πόλης της Μαγνησίας.

Μετά τον αποκλεισμό των τριών θέσεων (Παλιόκαστρο Σκήτης, Σκιαθά και Βίγλα) η έρευνα στράφηκε στο Παλιόκαστρο του Νεοχωρίου Αγιάς, όπου συνεχίστηκαν οι ανασκαφές που είχαν αρχίσει πριν από λίγα χρόνια²². Από τα αρχαιολογικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν διαπιστώθηκε ότι πραγματικά εδώ υπάρχει αρχαία πόλη, η οποία απλώνεται σε έκταση 200 στρεμμάτων και πλέον.

Τα κινητά δε αρχαιολογικά ευρήματα χρονολογούνται από τις αρχές του 6ου αι. π.Χ. μέχρι το τέλος του 5ου αι. π.Χ., χωρίς ακόμα να έχει εξακριβωθεί αν υπάρχει παλαιότερη κατοικηση. Πάντως ένα είναι βέβαιο: ότι η πόλη αυτή εγκαταλείφθηκε στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., χωρίς να κατοικηθεί ποτέ σε νεότερες εποχές. Επομένως, εκτός του ότι η θέση αυτή είναι πολύ μακριά από τη θάλασσα, δεν συμβαδίζουν εδώ οι μαρτυρίες των αρχαίων πηγών με την αρχαιολογική βάση και δεν είναι δυνατόν να είναι η Μελίβοια.

Ύστερα από όλα αυτά, το επιστημονικό πρό-

Εικ. 13. Ερείπια κτιρίων στο νότιο λιμάνι.

Εικ. 14. Πύργος στο βόρειο σκέλος του τείχους.

βλημα για την ταύτιση της αρχαίας Μελίβοιας ήταν ολοφάνερο. Για δύο χρόνια χτενίσαμε κυριολεκτικά την περιοχή της παραλιακής ζώνης του Αγιοκάμπου, κάτω από αντίξοες συνθήκες, νιώθοντας συχνά άλλοτε ελπίδες και άλλοτε απογοήτευση, γιατί η μία θέση απορριπτόταν μετά την άλλη, έχοντας βέβαια στον νου μας ότι η Μελίβοια ήταν

παράκτια πόλη. Στο τέλος επανήλθαμε στην θέση που υπέδειξε ο Leake²³, η οποία ονομάζεται σήμερα «Κάστρο» του παραλιακού οικισμού της Βελίκας, κοντά στο μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και πραγματοποιήσαμε εκτεταμένες επιφανειακές έρευνες (Εικ. 1).

Στο παραλιακό ύψωμα «Κάστρο», που πρωτοαντίκρισε ο Leake, υπάρχει πράγματι βυζαντινό κάστρο, το οποίο στηρίζεται σε οχύρωση ελληνιστικών χρόνων. Η πεδινή έκταση περιμετρικά από τον λόφο αυτό, που αριθμεί πάνω από 200 στρέμματα, είναι κατάσπαρτη από όστρακα των κλασικών και των ελληνιστικών χρόνων. Κατά την κατασκευή εξοχικών κατοικιών σ' αυτή την θέση βρίσκονται αρκετοί τάφοι των χρόνων αυτών. Οι αλιείς του σύγχρονου οικισμού της Βελίκας χρησιμοποιούσαν μέχρι από λίγα χρόνια, πριν κατασκευασθεί το σύγχρονο λιμάνι, ως καταφύγιο των πλοιαρίων τους τους φυσικούς ορμίσκους της θέσης «Σκιαθά», οι οποίοι είναι οι μόνοι σε όλη την αλίμενη περιοχή του Αγιοκάμπου, παρόλο που η απόσταση είναι 9-10 χιλιόμετρα.

Διερωτάται λοιπόν κανένας: Μήπως εδώ ήταν η αρχαία Μελίβοια και η θέση «Σκιαθά» ήταν το επίνειό της, το οποίο χρησιμοποιούνταν από τους αρχαίους Μελίβοιες μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. όπως και σήμερα; Τίποτα δεν είναι ακόμα βέβαιο, γιατί οι επιφανειακές έρευνες σε μια περιοχή με πυκνή, σχεδόν απροσπέλαστη βλάστηση δεν εξασφαλίζουν απόλυτα θετικά συμπεράσματα. Και γι' αυτό τον λόγο προς αυτή την θέση θα στραφούν οι μελλοντικές συστηματικές έρευνές μας. Ωστόσο, το μόνο βέβαιο νομίζω είναι ότι η αρχαία Μελίβοια βρίσκεται μέσα στην ζώνη της παραλίας του Αγιοκάμπου και περιμένει να αντικρίσει το φως. Ας ελπίσουμε ότι είναι απλά θέμα χρόνου.

Σημειώσεις

- Ομήρου *Ιλ.* B, 761-769.
- Ελληνική Μυθολογία, 5, 1986, 58 κ.ε.
- Ηρόδοτος VII, 188 και Στράβων IX, 443.
- E. Rogers, *The Copper Coinage of Thessaly*, London 1935, 127-129.
- Πλούταρχος, *Πελοπίδας* 29. Διόδωρος XV.75.2. Παυσανίας, VI.5.2. Βλ. και H. D. Westlake, *Thessaly in the Fourth Century*, London 1935, 145.
- Βλ. Westlake, ίδ. π., 160 και Θ. Αξενίδης, *Η Πελασγία Λάρισα*, Β, Αθήνα 1949, 9 κ.ε.
- Πολύαινος, *Στρατηγήματα*, IV.2.19.
- Οι παλαιότεροι ερευνητές πίστευαν ότι ο Φίλιππος Β' απαγόρευε από το 344 π.Χ. στις θεσσαλικές πόλεις να κόβουν νομίσματα. Βλ. B. Head, *Historia Numorum*, London 1963 (reprint-ed), 291. Η νεότερη θώμας έρευνα απέδειξε ότι η λειτουργία των θεσσαλικών νομισματοκοπείων διακόπηκε λίγο μετά το 321 π.Χ. και οφειλόταν σε εσωτερικούς οικονομικούς λόγους των πόλεων και όχι σε επιβολή των μακεδόνων βασιλέων. Βλ. M. Οικονομίδης, Συμβολή στην μελέτη της νομισματοκοπίας της Λάρισας, *Πρακτικά του Α' Ιστορικού-Αρχαιολογικού Συμποσίου*, Λάρισα 1985, 159, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.
- Livius, XLIV.13.
- Livius, XLVI.3.
- Βλ. RE XVI, 1931, λ. Μελίβοια. F. Stählin, *Das hellenische Thessalien*, Stuttgart 1924, 50 κ.ε., όπου αναφέρονται με λεπτομέρεις όλες οι αρχαίες φιλολογικές πηγές.
- N. Γεωργιάδης, Θεσσαλία, Βόλος 1894, 144 κ.ε.
- W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, IV, 414.
- M. Mazières, *Mémoire sur le Pélon et l'Ossa*, Archives des missions scientifiques et littéraires, III, Paris 1854, 224. H. Tözer, *Researches in the Highlands of Turkey*, II, London 1869, 98-99. H. G. Lolling, *Hellenische Landeskunde*, München 1889, 154.
- A. M. Woodward, *Greek Inscriptions from Thessaly*, AL III (1910), 145-160. N. Γιαννόπουλος, AE 1930, 169. M. Ιντζεσιλόγλου, Η πόλη Μελίβοια της Μαγνησίας. Προσπάθεια ταύτισης της θέσης της, ΑΘΜ, Βόλος 1985, 127-143, με πλήρη βιβλιογραφία.
- F. Stählin, ίδ. π. (υποστημ. 11), 51.
- H. Biesantz, Griechisch-römische Altertümer in Larissa und Umgebung, AA 1959, 78.
- S. Bakhuizen, Magnesia unter makedonischer Suzeränität, *Demetrias* V, 334.
- Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*, Δ, 3, 114. Α. Αβραμέα, Η βυζαντινή Θεσσαλία, Αθήνα 1974, 83. F. Hild και J. Koder, *Hellas und Thessalia*, Βιέννη 1976, λ. Κενταυρόπολις.
- ΑΔ 30 (1975), Χρονικά, 196.
- Από την επιστημονική έρευνα έχει αποδειχθεί ότι οι θεσσαλικές πόλεις-κράτη έχουν έκταση πάνω από διακόσια στρέμματα.
- ΑΔ 29 (1973-74), Χρονικά, 327. ΑΔ 30 (1975), Χρονικά, 193.
- Ο Leake αναφέρεται στο Κάστρο της Βελίκας και όχι στην θέση «Βίγλα», όπως από παρανόηση θεώρησαν μερικοί ερευνητές.